

НАШІ ДІТИ

Я зустрів його випадково, він не побачив мене або вдав, що не побачив. Пакував макулатуру під крамницею, куди я зайшов по хліб. Картонні коробки, в яких привозять товар, а потім порожніми виставляють за двері. Він їх здає, щось на тому підзаробляючи.

Мабуть, він усе-таки побачив мене, вдавши, що це його не обходить. Він і без того соромиться свого заняття, за яким я його несамохіть заскочив. Людей узагалі, які, проходячи поруч, а ще гірше — відчиняючи двері, дивляться в його бік. Коли вони натискають клямку, їхні погляди неминуче впираються в його скоцюрблену постать. Я, може, і не помітив би, якби не ті двері.

Кляті двері, які я відчиняю — так одразу годі сказати, скільки це вже десятиліть... Щодня, через день. Вернувшись з літніх канікул, я щодуху мчав по хліб — насправді ж переконатися, чи вони на місці; щойно тоді мені відлягало, наче від них, обшмульганих, запорошених, незбагненим чином залежало моє життя.

Від доторку всесвіт ставав на своє місце, я знав, що все буде гаразд — на незайманщині по той бік шляху гнатиметься вгору густа лоза, з її пагонів майструватимуть гнучкі луки, а мама житиме, скільки триматиметься Земля.

Звичайні дерев'яні двері із вправленими, мов дзеркало в раму, прямокутними шибками, продовгуватими і тонкими, а нижче, через перетинку, по малому квадратику, припавши до якого я зазірав досередини, а вже тоді відчиняв. Наприкінці літа їх фарбували, від чого вони блищали, і я, школяр щоразу вищого класу, на кожний навчальний рік також мав якусь обнову: форму, ранець, пенал, ручку, трикутник, набір кольорових олівців.

Спершу все й справді було, наче дане раз і навіки, потім щось сталося, зміни відбувалися швидше і швидше, світобудова похитнулася і вже не відновила рівноваги — так розсипається, коли його по багатьох роках пробують привести в дію, застояний механізм. Навколо виникали і зникали крамниці, мінялися вивіски та вітрини, перебудовувалися входи і вікна, зносилися і споруджувалися будинки, приміщення змінювали своє призначення, встигаючи побувати складами, кав'ярнями, офісами, галереями, і тільки двері крамниці, в якій я купую хліб, залишилися ті самі.

«Істина» — так називалась одна із картин. Виставлена на продаж жінка-алегорія. Її оголені нутрощі разюче контрастували зі спокусливою оболонкою, від якої звільнялася, ніби з легкого модного одягу. Вона мовби рухалася назустріч тому, хто вступав досередини: «Ось бачиш, я від тебе нічого не приховую. Візьми мене такою, якою я є». Полотно, на якому тріумфував, розсунувши еротичні шати, натуралізм анатомічного кабінету. Коли галерею замкнули, вона опинилася надворі — самотня, нікому не потрібна, мовби покинута коханцями. Мовби від неї, розпанаханої безжальним скальпелем художника-патологоанатома, всі враз відвернулися.

Вона нагадала мені один малюнок, як нас іще не було на світі, а двадцяте століття тільки-но почалося. Папір, що виявився надійнішим за людське життя. Як зараз пам'ятаю вираз розгубленості і притуплений біль дорослої, яку ошукали, дитини. Вояк, який тримає свої тельбухи. Він дивився на мене, жадаючи, мов порятунку, відповіді. У мене ж її не було... Дещо затерте зображення я розглядав, як мої перевесники порнографічні картинки, вони — з цнотливою хтивістю неофітів, я — з подібним і не подібним до їхнього відчуттям. Смерть і секс мають щось спільне — притягальність, немов наркотик.

Вони були як дві краплі води — картини з-під пензля того самого художника. Стиль нагадував американських гіперреалістів, а ідея — щось подібне було в Далі. Другу купили майже відразу, її видно було у вітринне скло, вичищене до ідеальної прозорості. Її мовби зумисне розташували так, щоб складалося враження, наче вона підійшла виглянути надвір.

Замість нутрощів з неї, виблискуючи глянсом, який перевершував ясноту фотографії, випиналися серп і молот, кокарди,

шеvronи та вимпели, жовтеньяцький значок з емальованим хлоп'ям-херувимом у золотистих локонах, упереміш з такими жаданими, як і недосяжними колись атрибутами буржуазного життя, в зображенні яких відлунювало Ворголом. Імпортні джинси ціною в дві середньомісячні зарплати, мрія посаджених на сувору дієту, й ось її було віртуозно втілено — легку, наче поп, примарність.

Колись я зібрав двадцять кілограмів, за які в приймальному пункті виплатили сорок копійок — дві копійки за кілограм. Вистачало на обід. На перше — схожий на помії їдальняний суп, на друге — підгорілі млинці, що підтікали жиром, компот, десерт, скибка хліба. Якщо колись і загнешся, то від виразки, що непомітно торує шлях, доки насолоджуєшся можливостями і молодістю.

Тринадцять склянок солодкої води або дві повні самого сиропу — поїхати можна! Тільки, здається, вуличних автоматів з газованими напоями тоді вже не було або якраз зникали. Потім з'явилися, в пізніх дев'яностих, камбек, хто б подумав — марево з ароматом дюшесу. Одного прекрасного дня раптом усе як колись. Ще не було ні бутіків, ні торговельних центрів, й автомати з газованими напоями заповнили простір.

Отакої... Де їх лише зберігали? Я вже й забув про них, аж раптом війнуло — дитинством, ранньою юністю, мов весною. Запах, який вловлюєш швидше, ніж напливає спогад.

Вісімдесяті тхнуть алкоголем і сечею, особливо ранні. Траурними маршами і солодкою водичкою по три копійки. Як у такій атмосфері могло вирости нормальне покоління? Ми якось вирости... Юність багато над чим бере гору. Дитинство сильніше, ніж війна. Незбагнений страх, піднесений до рівня державного бога. Наче в кінострічках, де не вщухали вибухи і стрілянина, гинули не вдавано, а по-справжньому. Надходили, підтверджуючи, що війні не буде кінця, цинкові труни. Духмяний-духмяний хліб... Сьогодні такого не випікають.

Біля автомата дівчина з металевими жетонами і склянкою, яку віддає, мов найдорожче. Хто б колись міг про таке подумати? То вже згодом склянки почали щезати, і надвечір їх забирали, а вранці виставляли назад. Божевільні надії, втоплені в чашці з відбитим проти крадіжки вухом.

Квас так не смакував. Жовті барила, в яких, якщо вірити чуткам, плавали пацюки. Чи могло таке бути? Коли напій був переокислий, я вихлюпував його, від чого кущі виповнювалися цвіріньканням. Було дитинство — виспівували горобці. Зупинюся і спостерігаю, як вони купаються в порохах — як ми, пацанва, в річці. Куди було поспішати? Я й зараз намагаюсь не квапитися. Є щось, чого швидкістю не наздогнати. Що швидше біжиш, далі опиняєшся — від того, що було тобою і ким ти був.

Зараз таких бокатих, з виступами не знайдеш. Не повіриш — шукав. Приходив знову і знову — марно. Ніхто таким не торгує, наче всі тільки й чекали — якнайшвидше спекатися минулого і будь-чого, що нагадувало би про нього. Мовби найнепоказніша дрібниця здатна скомпрометувати. Наче всі поголовно — злочинці, що замітають позаду себе сліди. Повальна амнезія, для якої найневинніший скляний кухоль, в який націджували квас, розростається до розмірів неспростовного речового доказу.

Один тип таки викопав для мене — щоправда, не зовсім те, чого я сподівався. Металевий підсклянник, в яких у поїздах розносили чай. Із вм'ятиною. Це неважко, старий, підклепай. Усьо буде чікі. Прекрасний рецепт, а головне — простий, як двері. Я його ледь підправив — рівно настільки, щоб увійшла склянка. Якби так можна було вирівнювати все...

Я ним практично не користуюся, щось нагадує, припадаючи порохами, а що? Я не великий шанувальник подорожей — хоча б тому, що вже в чотирнадцять змандрував увесь світ: разом із Гаклберрі Фінном тинявся по Міссісіпі, з Жул Верном зазнав пригод у Патагонії й на двадцять тисяч лье занурювався під воду, з Мауглі побув у джунглях Індії, а ще переплив океан — на плоту, подібному до того, яким користувався норвежець Геєрдал. Я перечитав усе, що було, а це лише крапля в морі — крапля, в якій умістились усесвіти. Я бачив Землю, крихітну цятку, і спізнавав той самий щем, що й герої науково-фантастичних романів, сміливі дослідники і підкорювачі відстаней, вимірюваних швидкістю, з якою поширюється світло — я був близький до того, щоб її здолати. Ні, міста, в якому живу, мені вистачить на тисячу років.

Раз я летів літаком — сорокап'ятихвилинна екскурсія, здобутком якої стала торбинка з блювотинням і враження —

бліді, яким віддалено не зрівнятися з тими, що виникали в процесі читання. І ми, бліді, наче щойно приземлилися після експедиції на Місяць. Й ошкірений від задоволення пілот: «Гей ти. Так, ти. Ти там забув сувенір». Він залюбки сказав би «шмаркачу», це було написано на його самовдоволеній пиці. Напевно, мріяв, щоб ми принесли нашим батькам. Але й цього йому було замало, і він довго та нудно цілував учительку, примушуючи кипіти й страждати. Йому, років на двадцять старшому від нас, бракувало елементарного — милосердя.

Поїздами я майже не пересувався. Хоч куди мандрувала б, людина женеться за примарами. Точніше — примари женуться за нею, а вона силкується втекти. Подалі від себе — далеко-далеко... Туди, де її ніхто не знає, де нічого ні з чим не пов'яже. Де все, здавалося б, можна розпочати з чистого аркуша. Невже таке й справді можливе? Яку швидкість треба для цього розвинути? Мене, коли я розвивав у дитинстві, дивлячись, як Земля внизу перетворюється на цятку, охоплювала щемлива туга.

Прощавай, епохо осілости, я останній її представник. Все, як колись, тільки щоразу на іншому рівні. Це наче Земля чи галактика раз на скількись-там років — десятків? тисяч? мільйонів? — входить в одне і те ж сузір'я.

Я виклав за нього денний заробіток — на що не зважишся ради спогаду. Вкрай рідко п'ю з нього ліптон — помагає. Сісти і котитися — не про мене. Це вже треба не мати взагалі чим зайнятися, воно й за нашої юності так сприймалося: стук-стук, стук-стук: доба, дві три, п'ять — повз міста, степами, розтинаючи навпіл ліси, під дахами вокзалів з широкими перонами, повз ветхі халупки малесеньких станцій з низькими блакитними парканцями, не скидаючи швидкості... З мене кількох годин було б більше ніж досить. Провести цілий день у вагоні... Я, напевно, зірвав би стоп-кран, вискочив і почвалав пішки. За нашої юності... Але ж ми ще не старі! Ми посередині шляху; щойно розміняли сороківку, і раптом невідомо, куди далі. Є лише те, що позаду, — як так могло статися?

Не без того: їзда в собі щось має. Це так, ніби попадаєш на одну хвилю з власною меланхолією. Далекобійники — іпохондрики, які рятуються за кермом, спалюючи об асфальт колеса, інакше — накопиться і захлесне. Коли несила сидіти на

місці, їзда, мабуть, одне з найкращих з-поміж усіх безглузких занять. А ще нам здається, що там, десь — незрівнянніше, що ми там щось побачимо, осягнемо. Щось таке...

Страх, від якого постійно тікаєш, нарошуючи швидкість, мовби побільшуючи шанс на успіх. Принаймні, віриш у це. Приреченість на невпинну їзду — рух, рух, рух. Нарешті — пенсія, якщо до того часу не потрапиш у стрічку новин і статистику. Як це називається — дорожньо-транспортні пригоди. Пригода — це коли ти розіб'єшся, бажано на максимальній швидкості. Чи просто заснувши за кермом.

Скруха, здається тобі, не в тобі, вона там — на нанесених тобою впродовж десятиріч зигзагах і лініях, в павутині густого-густого мережива. Ти вже давно на заслуженому спочинку, а воно збереглося — до останньої лінії, вигину, позначки. Тепер вона — там, очаровує тебе. Згадуєш прекрасні часи, доки одного дня вхопить грець, звільнивши від страху перед життям, а заодно й від самого життя. Як бонус — тебе ще повозять, заки віддаси кінці, у візку.

Він навчався в сусідній школі, жив у будинку через подвір'я. Його зарізали серед білого дня, в темному закутку, яких не бракувало. Він, який топтав ряст на цій Землі заледве дванадцять років, уже раптом щось комусь завинив і цього не можна було розсьорбати інакше, як жертвопринесенням. Ми з ним, якщо можна так висловитися, товаришували. Я приходив, натискав дзвінок, і ми йшли гуляти.

Того разу двері були відчинені. Воскова копія того, з ким ми ще напередодні влаштовували забави. І його батьки... Пополотнілі, змордовані, розчавлені постаті тих, хто водномить утратив, заради чого жив. І труна, як розбите корито. Й ось так вони тулилися одне біля одного перед нею, хутко почали прибувати сусіди, яких ставало більше і більше, вони навідувалися по кілька разів, сиділи, затримавшись, на дивані, де він ще вчора поринав в одну з незрівнянних книжок, які ми читали, мовби змагаючись, а ще наші однолітки, його і мої, розгойдувані маятником страху й цікавості, й ось було чути, як він відштовхував і притягував, кидаючи то в той бік, то в інший, а ми ще були замалі, аби з цим упоратися.

Під поверхнею, під звичайною цікавістю роззяв клекотів нурт, і наш закутень, що складався з однотипної забудови

початку шістдесятих, футбольного поля, кількох пісочниць і гойдалки на маківці пагорба, мовби призначеної для стрибання на транспорт, що торохтів розбитим асфальтом, розпалюючи фантазію, яка гойдалку перетворювала на коня, вантажівку на потяг, як у справжньому вестерні, опинився на якийсь час у центрі уваги. Його мати, яка його, який був не зовсім такий, так гаряче пестувала!

«Підійди сюди, придурку!» — і він, нітрохи не ображаючись, наче свідомий переваги, якої не доскочили й по тому, як вимили руки в його, яке ще тепліло, житті, наближався до них. Так, ніби не мав ім'я, ніби те, як до нього зверталися, й було ним і його влаштовувало. Наче позбавивши його цього, відтак життя, вони все одно не змогли до нього добратися. Жодний із нас не довідався, яким би він був, ставши, як ми, дорослим. Про тих, хто відібрали в нього таку можливість, я згодом більше нічого не чув.

Він ніколи не тікав, позбавлений інстинкту самозбереження — цієї безумовності, коли, не чекаючи, обертаєшся і біжиш. Він не знав, що таке страх, і ні вони, і ніхто не зміг навчити його боятися. Коли вони всаджували ніж, він сприйняв це з легким здивуванням, простягнувши назустріч їм руки, наче прощаючи заподіяне. Або як ото розкривають обійми, зустрівши зненацька давнього приятеля. Вони розводилися про дружбу, повторюючи це слово, мов мантру, били себе в груди, присягаючись, що не знають, як таке могло статися, — вони цього не хотіли; хнюпилися, демонструючи, що й самі шоковані, нишкли, сповнені вдаваного каяття поміж колон з облущеною фарбою, що підпирали стелю, на якій тут і там оголилася, мов правда, неприваблива і банальна, dranka.

В нього залишилося кілька книжок, які він не встиг здати, й ось вони лежали перед бібліотекаркою. Їхнього сина буде позбавлено права користуватися книгозбірнею — чи їм це відомо? Його батьки стояли і мовчки слухали. Не те щоб я пнувся зі шкіри, просто на більшість книжок нам було досить одного-двох днів — прочитати, обмінятися ними, а потім учасно здати. Я проковтував їх, як халву, лише розбуркуючи апетит. Найцікавіші місця ми зачитували до дір, змагаючись, хто більше і — головне — точніше запам'ятає. Здавалося, він фотографував написане.

Ніби втратити життя — не так страшно, як позбутися читацького квитка. А скільки неймовірних книжок, яких йому вже ніколи не прочитати! Якими я тамував і не міг потамувати спрагу, впевнений, що в нього вони також викликали б захват. Найвиразніші пасажі я декламував уголос — так ніби він міг почути мене. Ми вважали себе найофігеннішими читачами.

Життя розкрилось переді мною у вигляді бібліотеки, куди я йшов по дні, враження, ситуації, парадокси, досвід, як до справжньої книгозбірні — по книжки. Їх можна було отримати, здавалося, нелімітовано і назавжди. Жодних чотирнадцяти днів і вікових обмежень. В одинадцять воно знайомило з убивством, тоді як із книгозбірні кримінальні романи видавали лише дорослим. Згадуючи про нього, я почувався злодійчуком, змушеним красти, чим інші користувалися без вагань і тим більше докорів. Невдовзі моєю настільною книжкою стала любов.

Я зичив їх знову і знову, ті самі видання, відмовляючись, коли їх не було, від інших, чим накликав на себе підозру, особливо, коли вони були розкішніше оформлені та проілюстровані. Коли я приходив наступного разу, бібліотекарка прошивала мене γ-промінням безкомпромісного погляду, не менш прискіпливо потрошачи стосик у пошуках вирваної сторінки, якого-небудь знаку, слова, натяку — чогось, що було би не так, доки одного разу я свідомо пошкодив шмуцтитул, звільнивши її і себе від мук. А був момент, коли я був таємно закоханий у неї!

Дещо пізніше книжка стала мені в пригоді. Підручник хімії, якому я довірив любовний лист, сподіваючись від нього сприяння й мовчання. А міг же ж попасти до чужих рук! Ось адресатка обережно розправила картатий, видертий із зошита на вісімнадцять аркушів, призначеного для класних робіт, листок. Вона читала його вічність, а може й довше, ніби там не десяток, а мільярди речень, примушуючи мене корчитися, мов сірник у породженому ним самим полум'ї.

Не бажаючи бути заскоченим у такому обвуглено-покрученому стані, я пірнув за найближчий стовп, наче придуманий для таких ситуацій. Приміщення, мов створене, щоб ставити «Ромео і Джульетту», а галерея правила б за італійський

балкон. Проте замість любовних зітхань там у найкращому разі шелестіли газети — сухо, як восени листя. Головний читальний зал обласної бібліотеки, доступний нарешті й для нас, старшокласників.

Й ось я натрапив на твою косметичку, а в ній — на той давній лист. Як недоладно він звучить! Що за неоковирне белькотіння... Як воно взагалі тримається купи? Невже це я отаке скомпонував? Слова нагадували дурисвітів Босха, що кудись сунуть, побравшись один за одного. Цього разу я, здається, таки згорів у їхньому нестерпно пекучому вогні — з великим запізненням. Може, так і краще. Я залюбки зрікся би свого авторства. Але й зараз я не зміг би викреслити звідти жодного слова.

Навіщо ти зберігала його? Щоб познущатися? Чому ж тоді ніколи не скористалася — нагод було більше, ніж досить? Отямившись, я вклав його назад. Хай лежить іще тисячу років. Хай нащадки знайдуть його і вжахнуться. Хай потрапить до рук, якщо вони мають їх, інопланетянам — така безпорадна цивілізація, як людська, інакше і не могла закінчити. Тієї миті я почувався, наче зрадив хлопчика, яким багато років тому — мені здавалося, більше ніж насправді, був.

Чи втнув би я подібне сьогодні? Такого залицяльника я без зволікань відшив би. Я — гиря, якій ти дозволила прищепитися до твоєї бездоганної, від якої я млів, ноги. Я поставав собі чорним археологом, який заволодів кінцівкою грецької статуї. Ніхто ні тебе, ні мене ні до чого не змушував. Ти могла вибрати одним звуком коротше, яке вберегло б тебе від багато чого, слово. Життя — глупота, закоханість — її апогей.

Зміст тих книжок я знав назубок. Я й сьогодні не зміг би пояснити, нащо я їх раз у раз потребував. Вони лежали осторонь на моєму письмовому столі, завше на видноті. Витираючи пилюку, я боявся зачепити їх, наче там знаходився не якийсь Стівенсон, а щонайменше Святе Письмо. Чекаючи в дитячо-юнацькій книгозбірні, якою я прокористувався дев'ять років, на цидулку-підтвердження, що за мною немає боргів, без чого мені не видали б атестат, я випадково помітив його відкладений набік формуляр, радше здогадавшись, ніж упізнавши, як ото вловлюють щось невідомо-яким чуттям.

«Вибув» — проставлений нарешті фіолетовим чорнилом, таким самим, яким заправлялися ручки, штамп.

Так я зустрівся з ним востаннє, вперше звернувши увагу на його незвичне прізвище, на тлі якого його ім'я, якого тільки в колі моїх знайомих було десятки, виглядало, мовби дане з наміром розчинити, вберегти не у своєму, чужорідному, що все одно відчуло його на нюх і знищило, середовищі. Мені й зараз здається, що його загибель сталася не в цегляних мурах напіврозваленого будинку, в якому ніхто не жив, а на сторінках однієї з книжок, які ми з ним почергово читали. Мовби досить пригадати назву, і непорозуміння розвіється, як туман. На тому місці ось уже років двадцять, як побудовано школу. Мабуть, кращий, у кожному разі символічніший, ніж хрестик на могилці, пам'ятник. У цьому новому будинку ніхто нікого не вбиває, а учнів навчають з повагою ставитися до життя і до права кожного на інакшість. Можливо, з його мурів вийде покоління, яке не всаджуватиме ножа і не чавитиме іномарками, мов нікчемних комах, перехожих. За найкращої педагогіки, хоч якою сучасною була б, цього ніколи не можна сказати напевне.

Я закинув навчання, прогулював заняття. Ховався, де мене ніхто не займав, і слухав, як усередині пече. Невдовзі, а може, вже перед тим з'явилося бриніння, як ото електродроти, що під високою напругою. Проти цього годі що-небудь удіяти. Мабуть, я теж був неправильним. Може, це така карма — високовольтне бриніння. Цілком воно так і не минуло, проте якимось із ним живу, воно далі бринить, десь у глибині, далеко-далеко, то наростаючи, то знову відходячи, то нагадуючи про себе, то, відступивши, заколисуючи.

Про нього, вундеркінда, я згадав за стільки років, мабуть, уперше, а тоді він не покидав мене, наче ми й далі разом і залишимося такими назавжди. Людина лише видається такою, насправді несучи в собі в'язки світи, в яких вона — крапелька, а вони — вони всі вміщаються в ній; давно, здавалося б, згаслі, вони володіють здатністю несподівано оживати. В людині багато всього має для себе місця — більше ніж навіюють зріст і вага.

Їх було четверо чи п'ятеро. Вони робили на нього ставки, впадали в шал, влаштовували перепалки, прив'язавши його

до дерева, а він насвистував, доки хтось із них, розлютившись, у півоберта гаркав «Заткнись!» або підходив, перекочуючи в роті слину, як ото корова розжовує харч, і плював йому прями-сінько в лице, а він не мав змоги обтертися від зеленкуватого слизу, що сповзав по щоці замість сльози, тоді як їм, може, дужче за все кортіло змусити його заплакати.

Мовчав, озиваючись, коли вимагали від нього Числа, щоб звіряти і реготати, і штурхати одне одного, бо тієї миті, як хтось із них зривав куш, усі інші опинялися в дурнях, що доводило їх до справжнісінької нестями, в якій гамузом, незалежно, хто з них програвав, а хто виграв, кидалися його обіймати, виціловувати і тузати.

Наче сподівався, що йому й цього разу буде прощено, сприймаючи все, як неминучість, як ото належить розплата за щось, стосовно чого не знаєш, чим і коли проштрафився. Наче людина завинила вже тим, що народилася. Мовби життя — злочин, який можна виправити лише померши.

У мене про моє народження не збереглося жодних спогадів, принаймні я б не зміг це хоч якось прокоментувати, та й чи потрібно. Щойно підручник анатомії допоміг скласти про все більш-менш достеменне уявлення — доволі, якщо подумати, пізно. Своєрідний лізинг, завдяки якому мені перепала моя мама. В мені рано прокинулася жага пригод, трохи пізніше мене вже цікавила музика. Я не задумувався про те, звідки взявся, надто не вникаючи в суперечливі, незрідка взаємовиключні версії. Мені вистачало, що я був, це вже само по собі збіса багато.

Той дар, уділений природою йому на погубу. Мовби вміння, з яким увійшов у світ, розбуркало в них заодно з подивом, зі справжнім, непідробним захопленням зло, якусь образу, стару і задавнену, як світ; наче вони актори, зрекрутовані для вистави, де їм накинута відповідні ампула, як ото в механізми закладають принцип їх функціонування. Просто так, задля розваги, нічого особистого, та й дивно було б, якби мали.

Той з-поміж них, котрий не зумів відмазатися, узяв провину на себе, відхопивши п'ятнадцять років. А могли, адже був уже повнолітнім, розстріляти. «Вишка» — слово, якого сьогодні не вживають. Уже цього одного досить. Щось не вийшло, якась піщинка ненароком, як ото буває, коли потрапляє в механізм, замість бути розтертою, спричинила збій.

Це відгалуження лабіринту, яким є буття, швидко вичерпало себе, вдовольнившись одним трупом. Останньої миті подальше жертвоприношення було зупинено.

Його батькам за вісімдесят, скрізь удвох, навіть по хліб ідуть, тримаючись одне одного, а разом — за життя, не для себе — заради нього. Наче його не вбито багато років тому в розпал дня, коли дорослі були на роботі, а він уже встиг виконати домашні завдання, тоді як я застряв у кінотеатрі, смокчучи дюшеску за дюшескою під фільм, який напередодні вже бачив. Наче те, доки житиме, залежить від них. Наче увесь час він продовжував бути поряд — щодня, щосекунди, хоч де були б і що робили б.

Мовби щойно тоді, коли життя вийде з них самих, зупиниться його друге дихання — їхня пам'ять про нього, коли його самого вже давно не було. Вони залишалися тими, які не забували про нього ні на мить. На таке здатні лише батьки, жодне кохання, жодна дружба. Немає тривкішого, ніж коли тебе люблять ті, хто народив.

Присутні час до часу вигукували: «Нелюд!», «Смерть тобі, падлюко!», а також оте, яке кажуть про тварин, — «Здохни!». Поміщений у клітку, за металевими ґратами якої зблискував його погляд, зацькований і озлоблений на тих, з якими за однією подобою був створений, він наче й справді скидався на звіра. Дивився на них, а вони на нього. Ніби не мав батьків, а тепер зрікалось його суспільство, тоді як ходив так само на двох і розмовляв тією самою мовою, жалюгідною-недорікуватою, збідненою, як річка, в яку не притікає вода, а може саме тому. Вартові та клітка врятували його від самосуду.

Батьки вбитого, ще ближче притулившись одне до одного, ще більше подавшись і скрутившись, як листки на зірваній з дерева галузці, мовчали. Раз чи два, коли до них зверталися, вони підводилися і, сказавши щось у відповідь, знову сідали. Я сприймав усе, як непорозуміння, щось невдале і недоречне, як сипкість, через яку треба перейти, як ото долають випробування, що ось-ось закінчаться, і завтра ми знову бігтимемо сходами, перестрибуючи через приступки, туди, де чекало на нас життя, до якого ми не мали права баритися. Я натисну дзвінок, двері відчиняться, і він, як завше, стоятиме на порозі. От лише того «завтра» не настало.

Коли вже було по всьому й засудженого виводили, взявши під руки, з'єднані на зап'ястях, наче лаштувався молитися, хтось з усієї сили зацідив. Буцім п'ястуком можна оскаржити вирок, стерши-розмазавши, щоб уже ніхто не зміг дорікнути: «Його подоба така сама, як ваша, він — один із вас». Страх опинитися сам-на-сам перед безгучним, невиразним і тим не менше недвозначним запитанням, на яке, найімовірніше, не знайдеться відповіді.

Конвой перепинив юрбу. Закон — ось на чому його виконавцям розходилося. Так, ніби взагалі не про нього, якого заводили і виводили — того разу востаннє, йшлося.

Розмови не вгавали кілька місяців, аж враз усе вщухло, повите мовчанням, мов саваном. Наче щойно тепер було зашито труну, а не тоді, на цвинтарі, коли періщив дощ і небо оплакувало разом з людьми. Патьоки хльоскали поринулих у скорботу — мовби за те, що недопильнували юне життя, давши йому дочасно згаснути.

Цвяхи, що їх молоток вганяє в деревину, з якої ще не вивітрився запах живиці. Той стукіт, спершу дзвінкіший, а потім, наостанок, глухий, наче стлумлений зойк. Щось було в цьому, непримітне й потрясне, безжальна в своїй неосязності послідовність, якою життя дає знати про себе й тоді, коли менш за все має намір втішати.

Хрест на могилі, менший, ніж дококола, і вже одне це викликало незмірний щем. Наче їм, як і тим, кого під сподом поховано, пощастило розправити плечі, а йому — ні. Він множив у голові дво- і тризначні числа, блискавично. Мовби його мозок було запрограмовано так, щоб устигнути проробити те, на що людині потрібно набагато більше, ніж перепало йому, років.

Фірмовий фартушок, стільчик — восьмигодинний робочий день, боротьба з безробіттям, програма уряду. Нагода поповнити місцевий бюджет і сечовий міхур. Невеличкими внесками у вигляді п'ятдесятикопійкової монети, потім гривневої, відтак двогривневої банкнот. Стівки постійно зростають. Пам'ять, налита тим, що рекомендовано якнайскоріше спустити в унітаз. Хто це сказав? Авжеж. Прізвища не пригадую.

Рік, а може й коротше — крамничка хутко замкнулася. Таке собі дежавю, уламок минулого, пережитного в сьогодні.

Я шукав спогадів, щоденників, нотаток, вдихаючи задокументоване там, наче кисень, якого бракувало. Вже дорослий, я ще не здогадувався, що, коли його забагато, він обпікає і спалює. На останньому знімку, який фіксуватиме причину смерті, будуть обвуглені легені, а не те, як ними дихалося.

Я потребував правди і знаходив її, доглибно індивідуальну, подібну і неподібну до інших, поглинав, майже переставши спати, мені було шкода марнувати час, я боявся проґавити щось важливе, без чого, як мені здавалося, вислизне розуміння суті. Якби кисень був чимось, що можна вдихнути на роки наперед, мені вистачило б його до останніх днів.

Невже, щоби бути правдивим, треба померти — не дожити, бути знищеним, дотліти в тиші і забутті, коли боятимуться навідатися найближчі друзі, сконати в метастазах правоти?

Перестраждати, цього ніколи не досить. Можна багато чого пережити, так і не позбувшись глупоти. А буває, вона — благословення.

Немає рецепту, немає і край, як немає одного, тотожного для двох, шляху, хай десятиріччями обоє день у день ідуть поруч, тримаючись за руки і знаючи одне про одного, здавалося б, усе, доки це «усе», яке мало б з'єднати ще міцніше, раптом роз'єднує.

Тих, що не мовчали тоді, тепер — і давно вже — не було. Вони були кістками, на яких живі влаштовували вихиляси. Їхньою смертю живилося життя живих — що можна проти цього заперечити? Водночас, у такій спадковості було щось неприйнятне, несправедливе, огидне.

Минуле... Воно дихає в потилицю, заносить позаду ніж. Його не проженеш, як ослизлого голуба, що домагається своїх крихт, твого відкупного за право жити в нетрях середньовеликого міста, серед багатоповерхівок і площ гранітною шахівницею — хід, ще один хід, подвійний шах, мат. За право жити.

Лавровий лист, який мати додавала до кожної страви, а я вкопирсував, інспектуючи найневинніший шматок, перед тим як покласти до рота. Один-єдиний, але і з ним вистачало клопоту, тож часто-густо я відмовлявся їсти, а тоді переможно спостерігав, як мати метушиться, догоджаючи мені, аби лише я поїв, доки тепле. Їй, яка в найнесподіваніших ситуаціях здатна була на подиву гідну рішучість, не вистачало духу

провчити мене, а якщо в ній і з'являлася така думка, вона її обурено відкидала, мов щось соромітне. Моїми улюбленими приправами були перець і сіль.

Облудники, які вдають пророків. У цьому чаді нам чманіти ще не один сезон. Слово — хтось порівняв його з дитиною, яка випручує руку. Де вона, правда, спільна для всіх? Чи можливо це взагалі? Чи не є вона тієї миті вже брехнею? Наостанок завжди залишається оце «не знав», «хто б міг подумати», «не хотів», а часто й ці реверанси зайві.

Торгівка, яка пропонує впереміш учора й сьогодні, що й не розбереш. Каламутний коктейль, який тобі вишукано засервірують, зневажливо спостерігаючи, як ти вовтузишся в пошуках гаманця.

Ти ніколи не зауважувала нещирості в молодечому полиску відреставрованих монументів? Наче старці, яким зробили пластичну операцію. Тобі сто років, а в тебе лице, як у дев'ятнадцять. Зелений накіп... Хіба не він робить усе достеменним? Хіба не він — правда, яку зчищають, помилково гадаючи, що вона — те, що насподі?

Як легко забуваються речі, викидаються предмети й абищиді. Мовчазні очевидці, нездатні заволати. Їх позбуваються, як небажаної дитини. Перепрошую, ви щось хотіли сказати? Кричіть, волайте, якщо бажаєте, щоб вас почули. Художницький пленер, колективний альцгеймер. Розпродаж минулого в зв'язку з його ліквідацією, наче маєтку збанкрутілого ділка, все по 3 гривні. Як і слід було сподіватися, дівчата опинилися на вулиці, без зарплати й автоматів.

Кошенята, яких випустили з темної кімнати. Й от ми осліплено металися, натикаючись на гострі кути й скрикуючи не так від болю, як від розчарування. Надії, що вивітрювалися зі швидкістю нашатирного спирту. Великі ілюзії, тоді як щось у мені змушувало триматися за маленьку, як ніколи занедбану дійсність. За ту клямку — єдине, в що я, не сумніваючись, вірив.

Ряд тополь над дорогою... Я зупиняюся, слухаючи, як шумлять їхні крони, про щось розповідаючи — сьогодні так само, як тоді. Людина... Ще вчора з великої, майже непосильної, а через ніч уже з крихітної, нікому не потрібної літери.

Той незрівнянний магнітофон, якого я випросив у мого друга! Якби довелося вирушати на якусь далеку планету,

назавжди покидаючи Землю і була б можливість брати лише одну річ, я узяв би його. Напевно, якби на нього впав метеорит, йому й тоді нічого не сталося б. У перервах між мелодіями було чути, як працює всередині коліщатко, а коли стрічка докручувалася до кінця, вискакувала, нагадуючи, що вже все, широка, мов на роялі, клавіша. В ньому оживали голоси Джима Моррісона, Боба Марлі, Deep Purple, Dire Straits — стосик касет ціною в ковток свободи.

Бітли були перевесниками моєї матусі, яка точно в когось із них уклепалася б. З тієї розділеної океанами і залізним муром любові я вийшов би, як Ісус з лона Марії. Ми спізналися на стільки годин, скільки тривала наша, як пришвидшена і не найкращої якості плівка, юність. Once Upon A Time In The East...

Вони нічого не знають, їм усе одно, що було тут перед цим, вони не зобов'язані цікавитися ним. Минуле? «Я не знаю, про що ви говорите. А, так, звичайно, пригадую. Це щось подібне до того, що було вчора». Клаптики, які я рятую, розповідаючи. Портрет, на завершення якого бракує надто багато штрихів. Апокаліпса, глибоко індивідуальна, що тоне в пульсуючому океані, де все — знову — свіже і неповторне. У дев'яности дев'яти відсотках випадків ніхто про неї нічого не довідається. Непомітніша за зірку, яка хвилину тому згасла в нічному небі. Десять-дванадцять столиків — архіпелаг. Декотрі з них щойно чекали на своїх робінзонів.

Тієї ночі ми вперше були вдвох. «Старий, я хочу провести з нею цю ніч. Розумієш, можливо, вона єдина, перша й остання, і нічого подібного більше ніколи не буде. Таке випадає раз на тисячу років», — здається, я сказав йому саме ці слова. І хоча я сильно перебільшував, у найважливішому я не помилився.

Нам тільки-но виповнилося по шістнадцять... Шістнадцять з незначним чубком, як ото докидають, демонструючи щедрість, ягід. Юність нічого не коштує, ти оплачуєш її потім, у загальному рахунку, де кожна хвилина, мов золото.

Стиглі, потемнілі від сонця ягоди. Я жменями кладу їх до рота, де вони тануть, перетворюючи літо на сік, а те, що було, на терпкуватий спогад. По-справжньому ми народжуємося через любов.

Наче іншої літератури в нас не було. Від цього хотілося плакати і битись об мур. Обкурювати себе поезією і цілу-

ватися — все, що нам залишалося. Ми сформувалися в чаді віршів, через що скидаємося на прибульців, не пристосованих до земного життя.

Стеблина свічки тонка, кольору бджолиного воску, з якої її зроблено, в ньому тепло життя, нагадування про рамки, тяжкі від меду, яким наповнено соти; її полум'я тягнеться вгору до склепіння з відреставрованими сюжетами. Свічка швидко згорає, звільняючи місце для наступної. Можна вибрати грубшу, яка горітиме довше. На вході до храму свічки різної товщини, вони різняться ціною. Можливо, ти заблукав сюди випадково, як турист; можливо, тебе привів інтерес неофіта. Твої губи рухаються, щось шепочучи.

Що ж їм ще залишалося? Окраси кільцевих шляхів, придорожніх садібок з миготливою ілюмінацією, звідки їм було прописано шлях у лічниці, морг і на шпальти газетних хронік — усіх отих бульварних листочків, для яких немає нічого жаданішого, ніж коли тобі кепсько. Тебе згвалтували — чудовий інформаційний привід. Ти втекла з сексуального рабства? Розкажи нам усе якомога детальніше, наш читач цінує подробиці. З тобою повелися, як із товаром? А що ж ти, крихітко, гадала? Треба було уважно читати класиків. У світі все купується і продається, і в цьому ти мало відрізняєшся від фена, яким користуєшся. До речі, коли поламається, ти ж викидаєш його на смітник, чи не так?

На десерт — вироби з борошна, яка-небудь солодка випічка, найкраще — сирник. Тарілки з квадратними острівцями порцій; я приглядався, проте всі вони були однаковими. Випічка не залежувалася. Авжеж, їдальня — не ресторан.

Тортів я не міг терпіти. Вже від одного їхнього вигляду мене нудило, від збитого з цукром пофарбованого маргарину, з якого були викладені квіточки та візерунки на вкритій тим же маргарином поверхні, блідо-білій, ледь жовтуватій. Коли не було нічого кращого, я згрібав ці шедеври набік, добираючись до бісквіту. Напевно, це виглядало дуже по-варварському, отак узяти і зруйнувати. Мені й зараз хочеться чогось солодкого, якоїсь шоколадки...

Здав я ті двадцять з гаком кілограмів — там було, напевно, з двадцять п'ять: так, про всяк випадок. Гроші мене не ціка-

вили. Ті копійки... Я міг роздарувати їх, загубити, кинути у фонтан. Чи ви бачили дурника, якому не треба грошей? Я був таким. Мені вистачало з лишком. Спершу мене утримували батьки, а невдовзі я почав жити зі стипендії. П'ятдесят карбованців, в які я вкладався, ще й на кіно залишалося. Могло бути сімдесят п'ять. Мені й зараз на все вистачає.

Мій двоюрідний брат... На свій лад він мене любив, тоді як я панічно боявся його. Моя мати не мала куди мене подіти, тож літні канікули — майже три місяці — я проводив на селі, де свіже повітря і взагалі — страх як корисно. Мама не наважувалася віддати мене до якого-небудь літнього табору. Вона, як і я, ненавиділа це слово, за що я їй дотепер глибоко вдячний. З іншого боку, слово «літній» турбувало її не менше, щоправда, по-іншому, адже тяглося воно дуже довго — три місяці, й вона, яка працювала, просто змушена були кудись прилаштувати мене. То для неї — дуже довго, для мене — коротше, ніж здатна протривати мить. Я не встигав кліпнути оком, як літо — все, що моє, — зникало. Я стояв і дивився, як готуються відлетіти бузьки. Невдовзі від'їздив і я.

Мою невротизовану підліткову психіку мало заспокоювати півняче кукурікання, а молоко — зміцнювати здоров'я. Моїй неньці здавалося, що в нашій тісній квартирці я дедалі більше скидаюся на хатню рослину, майже прозору від браку сонця. Напевно, то й був мій вегетативний період.

Чому людина прагне бути кимось іншим, ніж тим, ким вона є? Мріє зникнути, розчинитися, мовби боїться себе — чогось у собі, здатного на відчайдушні однаковою мірою, як і лихі вчинки? Наче той листок, яким грається вітер. Секвоя живе чотири тисячі років. Так, чотири. За нею оливкове дерево — три.

Ми побачили їх у серпні тисяча дев'ятсот вісімдесят дев'ятого. Бакалія, куди ми зайшли по халву, а вийшли з ними. Починався дощ — з тих, які падають великими краплями, вибиваючи у вуличній пилюці дучки. Провісник зливи, що так і не настала. Тепер там аптека. Ні, крамниці спортивного одягу давно немає. Їх продавали на вагу, зачерпуючи з десятикілограмової каністри, на якій писало щось по-арабськи. Маслини єгипетські — ми купили сто грамів, шістнадцять штук.

Ми витріщилися на них, як на жадливе непорозуміння, мов на живих істот, якихось таких спаплюжених декоративних рибок, яких розлучили з акваріумом, від чого вони потемніли, як деревина від вогню, а людина — від непомірних гризот. Я запропонував зварити — цю настанову мама дала мені напередодні того дня, коли я востаннє їв зготований нею борщ: «Якщо чогось не знаєш, не їж, якщо ж усе-таки дуже голодний — провари». Незрівнянно дошкульніший, одначе, той інший голод, якого проварюванням не потамаєш.

Нечуване варварство, ніби ми, повсідавшись, радилися, як краще з'їсти рідних дітей! Ти схилилася до того, щоб їх запекти, що, на мій погляд, було нічим не краще. Перший кабачок, який ми принесли з овочевого ринку, мов неабиякий трофей, ти зготувала в печі — цілим, непорізаним, заливши олією. Як ото запікають на свято поросся. Я варив яйце, розрізаючи його на дві симетричні половинки.

Я тривожно спостерігав за тобою, ловив найменші порухи твого лица, силкувався прочитати в твоїх очах, що з тобою діється, тоді як мій мозок гарячково пригадував, як робиться штучне дихання. Я боявся, що ти покинеш мене, не сказавши найважливішого. Проте нічого не сталося. Ти на багато всього наважувалася першою, що мені неабияк імпонувало. Наступну оливку взяв я, як ото рахують, відриваючи пелюстку за пелюсткою, «любить — не любить».

Коли на тарілці залишилися кісточки, стало ясно, що нам з тобою вготовано те, на що ми прочекали щонайменше тисячу років. Блукальці з двох далеких сузір'їв, сполучених, як кладкою береги, екліптикою любові. Сірій ранок огорнув нас, мов ковдрою, сном.

Ще сто грамів, потім ще — алкоголіки, що хмеліють від маленьких плодів. Вони смакували Півднем — так, наче ми там побували. Я досі вряди-годи купую пригорщу.

Наступного ранку, що почався з великим запізненням (той аномально короткий день протривав кілька годин), тебе привітало твоє ім'я, викладене з продовгуватих кісточок. Ми намагалися збагнути, що все воно означає. Мов астронавти з далекої планети, пам'ять про яку стиралася разом із поверненням. Ми вирушили туди дітьми, а вернулись дорослими. Неповторні фотографії на плівці, що засвітилася.

Наші сподівання були вельми скромними — який-небудь дешевий горщик, наче невідомо яке диво, нарисаний врешті у крамничці, яка чим лише не торгувала. Випуклий — з одного боку більше, ніж з іншого. Ми полюбили його, як дитину, з усіма вадами. Панельний будинок, облицьований плиткою... Кілька разів ми проспівали «Многая літа». День у день ми дбайливо підливали, знаючи, що нічого не виросте, і попри все на щось сподіваючись.

Воно мене переймало. Воно переймає мене ще й сьогодні. Раз по раз у мені з'являється ця потреба, як ото зупиняються перевести подих. Така сама, як пити і говорити, лише розмовляти ні з ким не хочеться. Майбутнє — на дев'яносто дев'ять відсотків мейбі — maybe yes, maybe no.

Насправді моя старенька непокоїлася, що, доки вона не вдома, я скручу собі в'язи або мені їх скрутять — сам, улітку, в місті, повному розпочатих новобудов і сумнівних типів, які вештаються, застромивши руки в кишені. Коли ж мати була вдома, мені здавалося, що я їй тим більше завада, нагадування про щось, чого вона воліла, аби його не сталося. Це було, звісно, перебільшенням — вона мене самовіддано любила.

І моя цьоця, яка щоліта зустрічала мене незмінним «Як ти змарнів», — так, наче вони з мамою змовлялися. Я був певний, що якимось незбагненим для мене чином, доки я трясся в пазику розбитими шляхами, які в дощ перетворювалися на непроїзні болота, мама, яка тоді ще не мала телефона, давала цьоці, в якій його тим паче не було, інструкції, що і як треба казати. Її син, мій двоюрідний і єдиний, якого я мав, брат, стискаючи мене, аж чути було, як хрускають мої кістки, запевнював, що зробить з мене за літо силача — Буй-Тур, як він висловлювався, Всеволода.

Брата всі боялися — мама, бабця, рідні сестри. Напившись, він замикав своїх у погребі і йшов. У такі миті я волів бути серед замкнених, разом із цьоцею. Не знаю, що було більшими тортурами — двогодинна їзда спершу в один бік, а потім назад, тоді як від вказівника, на якому було перекреслено місто, в якому я народився і зростав, а мені було так, наче то перекреслено моє літо, якщо не ціле життя, до ввігнаного в землю перехнябленого стовпця, де від назви села збереглися

тільки привиди літер — до того невиразні, що їх годі було відчитати, можна було дійти пішки, чи та хмільна прихильність, якою він осипав мене. Крім мене, в нього, здавалося, не було на цій землі нікогісінько. Я мав його.

І він дбав про те, аби я був таким самим сильним і свавільним, як він. У нього, звісно, нічого не вийшло. Того, що старший від мене на десяток років і мій брат, було для нього цілком достатньо. Я був його просторовим розширенням, можливістю вдосконалюватися в бійці і пиятиці. Запорукою того, що межі ще не досягнуто. Дивлячись на мене, він мав найкраще цьому підтвердження.

Вернувшись з машинно-тракторної станції, де працював механіком, як перед тим його розчавлений одного дня комбайном батько, він зустрів мене, ніби ми не бачилися вічність. Його вкрите борознами, як лан, який обробляв, похмуре лице розпромінювалося, а руки-ковші згрібали мене в оберемок. Він не міг натішитися, а я — очуняти від його прихильності. Коли він мене відпускав, я почувався жабуринням, з якого вичавлено сік. Він дихав безпосередністю, силою й алкоголем, і саме мені було вділено роль бути чинником його дивовижного преображення.

З нагоди мого приїзду він відкорковував сулію, в якій бовталася мутна рідина, наче туди вхлюпнуто молоко. Її духок переслідував мене ще довго, як уже самої сулії не було. Вихиливши незмінних чотири келишки, п'ятий він заливав у мене. Від тих крапель, що обпікали горлянку і нутроці, я бачив неспокійні видива — незкраці, ніж у Гойї, тоді як мій брат був упевнений, що сивуха з підпільної гуральні, притупивши страхи, додасть мені хоробрості так само, як додавала йому, якому її і без того не бракувало. Вона добряче отуплювала — його і його відчуття, а я вже знав, що зараз буде.

Мій брат зберігав її в погребі, як пірати награбований скарб. Він знайшов би її із зав'язаними очима. Якби ми жили там, де не такі сльотаві тумани, в ній покоїлося б вино. Тоді все було б по-іншому. Південь, сонце, тепло і море роблять людину умиротворенішою.

Щоп'ятничного вечора родинний скелет вивалювався з шафи. Дух самогону вселявся в мого брата, як ото позаземні істоти, проникаючи в мізки, керують людськими вчинками.

Він примушував його без гальм буянити. Моя бабця безнадійно лічила, скільки мій брат всього міг би надбати, наче всередині була не сивуха, а зріджене, як ото скраплюють газ, золото.

Одного разу мій брат повернувся закривавлений, із розбитою, наче тріснутий кавун, головою. Припавши до шибки, я дивився — і цьоця теж, і всі ми спостерігали, — як він іде, заточуючись, подвір'ям, хмільний від крові, бійки і пиятики; підвальне віконце при самій землі та місяць, освітлюючи землю білуватим сяйвом, надавали видовищу додаткової макабрчності.

Вони сунули мур на мур, сільські парубки, з дрючками, ломаками, висмикнутими з парканів загостреними доверху штагетами, а вже наступного дня частували один одного самокрутками. Тиждень у тиждень, місяць у місяць, рік у рік. Мене врятувало, що того разу я опинився в льоху — поруч із цьоцею та сестрами.

Лежачи на пасовиську, коли корови розбрелися одна в один бік, інша — в інший, я відчув її, несамовиту нудьгу, що опановує все навколо. Народившись, як мій брат, на селі, я дременував би світ за очі — краще бути розіп'ятим Великими Моралізаторами, ніж згоріти від скрухи та самогону. Благословенна земля — так може сказати тільки дурень або брехун.

Я приїздив назад, сповнений ще більшого неспокою. Побачене відгикувалося кошмарними снами, апогеем яких було відкладене на кінець зими, мов на закуску, гостре респіраторне захворювання. Свята були позаду, весна — попереду, за останньою сніговою кучугурою.

В школі я боявся стати об'єктом зневаги і глузувань, через що брехав, буцім відпочивав з батьками на морі. Мені так хотілося, аби сказане було правдою! Мені вірили радше з байдужості, що мене повністю влаштувало.

Я випрохав у приятеля, з яким ми мешкали в суміжних під'їздах, мушлю, розлучившись заради неї з колекцією пластикових піратів, моєю гордістю. То була перша, непомірно велика і, на превеликий жаль, не єдина жертва, якою я розплачувався за невинну вигадку. Мушля, призначена порятувати мене, мене погубила. Я прикладав її до вуха, слухаючи, як шумить море, тоді як вона шваркотіла мені мою ганьбу.

В моєму класі вчилася принципова дівчинка з двома рівними косичками, прикрашеними бездоганними, що викликали похвалу вчителів, бантами, з якою ми один час сиділи разом за партою. Чи подобалася вона мені? Якби хтось запитав, я був би заскочений — я ніколи про це не думав. Відступивши своє місце закоханому в неї однокласникові, я, проте, дуже швидко збагнув, що даремно так учинив.

Невдачі переслідували мене, як вакханки Орфея. Хіба юний вік не на те, щоб насолоджуватися життям, слухатися голосу стихії, відгукуватися на поклик свободи — без зволікань, без слабодохого зважування, характерного для дорослих? Після тридцяти ми стаємо тими, хто скоїли злочин — вмертвили в собі дитинство. Вже за це одне належить ув'язнення, яке ми решту життя відбуваємо, без шансу на амністію.

Мушля, яку я ладний був їй подарувати, аби вона лише відчепилась від мене, не подіяла. Її магічна сила вивітрилася задовго до того, як я її виміняв, а може, саме тому. «Де саме я відпочивав?» — моя мама так не запитала би. Відтоді місцина, назву якої я випалив наобум, вкарбувалася мені назавжди. Я й зараз напишу її із заплющеними очима: Кара-Богаз, затока в Чорному морі.

«Ну і де це?» — притиск, в якому було щось шармантне, блискуче поєднувався з принциповістю плетених кісок — волосся, від якого можна збожеволіти, коли його маєш. «На Півдні!» — я вдавав обурення. «Де саме?» Якби ж то я мав поняття! «Гаразд — там пісок чи каміння?» — моя однокласниця взялася за мене всерйоз. Я розгубився, моя вигадливість де й поділася.

Спливло до біса років, і я побачив її на протилежному боці вулиці. Вона, її чоловік, а посередині дівчинка — з двома кісками, на кожній по банту, наче моя однокласниця тримала саму себе, якою я її пам'ятав. Напевно, вона мене також упізнала. Мені здалося, я чую, як вона пояснює супутникові: «Он почимчикував брехун. Я провчилася з ним сім років. Ми сиділи разом за партою!». Раптом до мене дійшло, що тоді давно вона прискіпувалася, бо була небайдужою.

Я й зараз вважаю ті перших сім шкільних років змарнованими. Мовби відчувши щось, мама зненацька перевела мене до іншої школи. Це було нестерпно, коли вона вважала, що

зробила щось не так. Її переживанню не було кінця, а мені було її шкода. Напевно, намір виник у неї спонтанно, як ото сповзаються, розроджуючись раптовою зливою, хмари. Наче ідеї, що ширяють у повітрі, доки їх починають проговорювати. Ми нічого не проговорювали. Мама сказала: «Ходитимеш до іншої школи». Це було в п'ятницю, а в неділю я вже пакував ранець.

Три останні роки докорінно змінили все, але найпевніше змінився я сам. Я отримав ще один шанс, наче нове життя, обернувшись обличчям до його принад. Коли, приймаючи атестат, ми вшановували школу, я подякував їй за зустріч з тобою. Мені й зараз невтямки, що розв'язало мені язик, — спортивний зал, де було зібрано випускні класи, зустрів моє одкровення оплесками. «Смішніших оповідей не знайдете, ніж про любов Ромео і Джульєтти». Відтоді все було як завжди й докорінно інакше.

Наша юність здавалась несмаком і нахабством, яке ми обмивали, цяпаючи в молочний коктейль горілку. Ми почувалися першими в рідній історії, хто не заливав алкоголем горе і безнадію. Можливо, тієї миті ми взагалі почувалися першими — найпершими на Землі. Нам було все одно, хто її створив — досить, що ми по ній безперешкодно пересувалися.

Мені страшенно кортіло Дюма, люди були помішані на ньому, чоловіки не меншою мірою, ніж жінки, його біографії, створені екзальтованими нащадками, поглиналися так само, як його романи, я теж збожеволів, інакше я тієї вовтузні з макулатурою не затіював би. «Граф Монте-Крісто», підручник великої помсти, шалені пристрасті, перетворені на слова, наче розпечена магма. «Мені талон». — «Граф Монте-Крісто?» Я кивнув. Моя радість була передчасною, зусилля — марними. «То Ви здаєте чи не здаєте?» — «Не здаю». Отак плуганився від одного місця до іншого — де автобусом, переважно пішки, обриваючи руки, замість того, щоб знайти краще заняття. До всього посеред вулиці не витримала мотузка, довелося наново збирати і пакувати — закон підлості. Зате я витримав і був належно винагороджений. Барак, що мало не розвалювався, геть на відшибі. Потім ще попобігав, перше ніж пощастило «отоварити». Мої однолітки ганялися за дівчатами, я — за Дюмою.

Колись країна начитаних розумників, що борються за мир, тепер — мільярдерів та жебраків. Велика мрія, від якої залишилися розбиті дороги і серця... Як у серіалах, лише по-справжньому. Без телевізора я, як без кави. Вмикаєш і моментально відчалуєш. Уся планета — твоя родина. Багатьох знаєш на ім'я та прізвище. Вони всі живуть у твоєму помешканні, нітрохи тобі не заважаючи, а ти їм. Зрештою, ти завжди можеш їх вимкнути. Не жити ж на незаселеному острові. Головне — без фанатизму.

Його звали як гоголівського героя. Ім'я — мов вогонь, що біжить, спопеляючи доторком. Його поховали живцем. Письменника, автора «Тараса Бульби», «Вечорів на хуторі поблизу Диканьки», «Мертвих душ». І, безперечно, «Ревізора». Чиновники чекають на Ревізора, поети — на Варвара, фанатики — на Рай, кретини — на Кінець Світу. Гоголь — одне з небагатьох місць у шкільній програмі, вартих того, щоб не висаджувати школу в повітря. Ні, брата поховали мерцем.

Прийшовши додому, я заставав маму перед телевізором, який уже нічого не показував. На її губах сяяла усмішка, як у дорослих людей після годин, проведених удвох із коханцем. В обіймах вона стискала трилітровий слоїк, що казна-яким дивом ні разу не вислизнув і не розбився. Її практичність і обачливість виявлялася навіть у цьому — в капроновій накривці, яку вона вмудрялася зафіксувати, поринаючи в гіпноз. «Я все мушу встигати», — зітхала вона, коли я був менший, а екстрасенси на телебаченні ще не виступали. Алан Чумак — так звався її черговий улюбленець. На зарядженій воді вона готувала їсти, покращуючи свою і мою аури.

Скиба, відбатована від хлібини віку. Глевка, непроковтна поперек горла грудка, яка не дає закричати, бо ліпше не змогти закричати, ніж купатися в блювотинні брехні й самоомани. Що спільного може бути в нас зі сліпцями, які вимагають повернення того, чого не повернути? Це все одно, що правити з річки воду, яка спливла, а з кравцем позиватися за костюм, давно зношений. Авжеж, сумую — за оливковою кісточкою і трішки за деревом, яке з неї не виросло. За незайманщиною, не мріючи про знесення багатоповерхівок. За тими, кого немає, не вимагаючи їхнього воскресіння. За

мамою, яка й на тому світі турбується, чи тепло я вдягнений і чи не забула вона, відходячи, вимкнути конфорку. За нами, якими ми були, і за тим, що вдруге так зустрінися неможливо. Двері крамниці, куди підлітком я біг по хліб... Ще й сьогодні, торкаючись до них, я відчуваю легке, ледь уловне, якого не пояснити, хвилювання.

А потім... Шкільний ранець став раптом незвично легким. Пенал, кілька списаних зошитів і — порожнеча. Я ніколи не подумав би, що вона здатна муляти гірше, ніж найтяжчий вантаж. В моїх прагнень було мало спільного з тим, що називають прагматизмом. Я мав мільйон фантазій, жодна з яких не стосувалася облаштування мого життя. Не маю сумніву, що задля мого майбутнього мати пішла б на будь-що. Я зупинився: позаду залишилося десять, які не повторяться, років.

Мій брат мав рецепт, якого, ухилиючись, неухильно дотримувався: вимахуванням, троцінням і пиятикою позбуватися всього, що докучало. Цим він скидався на лікаря, який проти болю в носі приписував шматування черевика, або ж на рятувника, який гасив багаття легкозаймистою сумішшю. Він далі гайнував час, якого в нього залишалось обмаль. Я не знаю, чи він, якщо не здогадувався, бодай відчував це.

Машинно-тракторна станція з комбайном серед подвір'я, наче двоповерховою хатинкою з віконцем-еркером. Якась незбагненна рука заповзлася вихоплювати їх по досягненні певного віку, як ото рекрутують, доки ще молоді та сильні. Наче з комбайном і ремеслом він успадкував передчасну смерть. Я врів собі, що вона — неунікний фатум.

Ще й зараз комбайн, загуркотівши, викермовує на шлях, що веде до лану — чорного, коли тане сніг. Зеленого, як пізня весна, наче не було бруду, хляпи і бездоріжжя, мовби природа забуває так само, як людина, наче щасливий той, хто легко відкидає, завтра вже не тямлячи, що діялося напередодні. Опеченого липневим сонцем, під яким вирає золотистими хвилями, ніби гривую. Мотовило підхоплює зрізані ножами, схованими під сподом, стебла, а позаду — стерня, над якою гайвороння, мов грудки землі, що звихрилися в нескінченне небо.

До нього всіх чоловіків, скільки сягала родинна історія, називали Іванами. Єдиний скарб, що справно переходив у

спадок, наче лише ім'я й тримало, що вони взагалі ще існували. А як же вони були схожі, рідні сестри! Мені здавалося, наче то моя мати, випередивши автобус, який віз мене, наче стояв, на село, чекала на хвіртці, пов'язавши хустину. Насправді ж усе було, звісно, не так...

Перервавши традицію, ім'я не врятувало від карми. Незбагнений присуд, винесений десь далеко-далеко задовго до того, як він побачив світ, нависав над ним, як над усіма попередніми чоловіками, дарма, хто як звався. Нагадуючи про себе убивчішою, ніж самі трагедії, повторюваністю, він і по роках віддлунював тупим болем.

Коли народився, коли внесли в паспорт, і потім, коли моїй цьоці видали документ про його смерть, наче без цього він не міг стати повноцінним небіжчиком. У всіх інших ситуаціях там, де кожний знав кожного, де історія переходила від старшого до молодшого, з уст в уста, наче довга, як шлях, що веде і веде, молитва, в по батькові не було потреби. Вона протестувала проти енциклопедій, які ущільнювали вічне й минуше, кохання і душолюбство, хрестини і смерть до сухої статистики, вільної від оповідальності, мов від самої правди. А тепер зачахла, умираючи, як річка, що пересихає тут і там.

Івась — найстарший. Він висаджував їх на коркоші, пестуючи з якоюсь зворушливою незграбністю. Вони глипали з висоти його плечей на довколишній світ, що тягнувся вервечкою хатин, від яких відходили латки городів. Народжені тут рано чи пізно сюди поверталися — як не живими, то мертвими. Їх швидше можна було відлучити від Бога, ніж від землі, в якій урешті знаходили останній притулок. Мій брат не встиг як слід ні спакувати валізи, ні попрощатися. Дивився, як залишалося позаду, огортаючись курявою, село, а в ньому — троє, які чекатимуть на гостинці, сиріт.

Моя мама довго вагалася, де бути похованою, і я не певний, що врешті-решт переважило — родинні почуття чи ощадливість. Вона мовби планувала переїзд з одного місця на інше, як ото міркують, що взяти, а без чого обійтися.

Кожного літа, коли я приїздив на канікули, мене одружували — щоразу з новою, показуючи місця, де стоятиме моя хата, одне мальовничіше від іншого: то під гайком, то над дорогою, то біля крайньої в ряду оселі, то поближче до

церкви, з-за якої визирав богобоязкими хрестами цвинтар, тоді як мене розбирила туга за містом.

Комбайн був єдиним об'єктом, який привертав мою увагу. Його корпус витримував перетворення на космічний корабель, яким я мандрував до орбітальної станції. Наступного ранку я прокидався у вогкуватій, хоча було літо, кімнаті з відчуттям, наче мене помилково занесено туди, звідки немає повернення. У неймовірну скруху, що лише називається так, Земля.

Можна було подумати, ніби він молився, вклякнувши на одне коліно, яким стискав папір, перед вітриною, в якій випічка, водички і мівіна, наче перед іконою. От тільки хтось узяв би і витер — увесь той бруд, що його розмазують по склі вітер і дощ.

А знаєш, то було моїм обов'язком, турбуватися про хліб. Перше завдання, яке мама поклала на мене. Я почувався мало не героєм, наче мені довірили ну навіть не знаю що. Мені було тоді ледве шість, ще перед школою. У мої шість я вже був майже дорослим, ганяв м'яча і знав, які з вигляду справжні закохані.

Щоразу, не проминаючи нагоди, я купував пиріжки з лівером — смакота! Я багато що віддав би, щоб скуштувати їх ще раз. Не розумію, чому їх більше не смажать. Наче це було не десяток-другий, а тисячу років тому. Людина, яка прожила би тисячу років, — цікаво, що вона могла би розповісти?

Побачу пиріжкову — не можу втриматися, щоб не зайти: а раптом. Їх буквально кілька ще таких залишилося. Переступаєш поріг, ніби занурюєшся в минуле, освіжене рожевою побілкою.

Я уплітав їх ще по дорозі — не хотів засмучувати маму, це святе. Вона була помішана на правильному харчуванні, випереджаючи свій час щонайменше на кілька десятиліть. Вона забороняла мені їсти майонез, годуючи морквою, картоплею і пісним м'ясом. Раз на тиждень яйце, двічі — тушкована яловичина. Якщо м'яса було трохи більше, частину мама перемелювала на фарш і робила парові котлетки, тоді як мій шлунок вимагав смажених. Ти уявити не можеш, як хотілося! Не розумію, як можна дитині що-небудь забороняти. Це все одно, що вимагати від сонця поблякнути, а від дерева — припинити рости.

Інколи я ними дослівно напихався, дванадцять — рекорд, який я повторював кілька разів. Не знаю, чому саме стільки. Напевно тому, що тринадцятого я не здужав би. Доводилось ховатися, не нести ж додому — це тобі матусю, а це мені. Моя мати дістала б інфаркт і вже гарантовано позбавила би мене такої жаданої для мене місії. Я ладний був щогодини бігти по хліб, якби ми могли з'їсти його стільки, як я пиріжків.

Ліверний пиріжок робив усе стерпнішим, включно зі школою з її контрольними та домашніми. На перервах я думав про час після занять — о дев'ятнадцятій їх починали відпускати свіжими, ще гарячими — скільки би не привозили, вони швидко закінчувалися. Я й досі обожаю цей вечірній час — годину, що винагороджувала за всі попередні.

«Де ти так довго?» Моя мати була трохи схиблена. Так довго! Мене не було якихось десять, від сили п'ятнадцять хвилин, не більше. Може, двадцять. Годинника я не носив, а за поїданням ліверних пиріжків невідомо, як він, час, плине. В кожному разі — смачно, це вже напевно. Можливо, мати щось і запідозрила, бо в такі дні я відмовлявся вечеряти, і морква з картоплею докірливо глипали на мене з тарілки, якої я так і не торкався, а мати, зітхнувши, не примушувала. Наступного ранку я бачив овочі в смітнику — через мене вона порушувала свої принципи.

Найпростіше було вдати, ніби болить живіт. Деколи він таки побололював, приємне ниття, що буває від пересиченості улюбленим харчем. У такий вік організм перетравлює будь-що.

Я вкрай рідко вдавався до брехні. Якщо кожную вигадку вважати неправдою, людство нікуди не заїде. Достовірні лише дати життя і смерті, решта — інтерпретація. Інакше треба викинути всю літературу, «Графа Монте-Крісто» на-самперед. Усі ми потроху брешемо — хто більше, хто менше. Ми продираємося крізь брехню до правди, якої більшість із нас так і не досягає, заплутуючись у павутині — на початку шляху, на півдорозі, за крок до осяння, дехто непогано в ній облаштовується, перетворюючи на зручний гамак.

Письменники і політики, брехня для них — ремесло. Хто вправніше бреше, на його боці більше симпатій. Мені миліша письменницька — менше шкоди, принагідно розвага. Авжеж,

не завжди. Приємно усвідомлювати, що брешуть, догоджаючи тобі. «Ми брешемо в турботі про тебе», — чудове, а головне правдиве гасло. Зрештою, брешучи, ми ошукуємо себе, щоб бодай перед собою видаватися не такими нещасними і жалюгідними. Дванадцять пиріжків — згодом мені здавалося, що я й двадцять змотлошив би.

Спершу обдивлюся, тоді довго вагаюся, перед тим як запитати. Авжеж, вивалюються, як на ідіота або — ще гірше — провокатора. З лівером, пояснюю, продовгуваті, рум'яні. Такі, як колись. Від слова «колись» їх пересмикує, вони стають ще підозріливішими і жадають якнайшвидше спекатися мене, який до них причепився. Одна так і сказала: «Що ви всі від мене хочете? Да, була я комсомолкою. Всі були». Чому ніхто не хоче згадувати, що було? Хіба це не страшно, нічого не пам'ятати? Одного дня прокидаєшся, забувши, хто ти.

Була одна дівчинка, мені симпатична. З цією все було значно серйозніше. Навіть щось вимальовувалося — морозиво, кіно, спільні прогулянки. Я дав їй почитати Хемінгуей. Ми покидали разом шкільне подвір'я і йшли, взявшись за руку. Доки одного вересня вона не з'явилася на лінійці. Її не було на заняттях ні через день, ні через місяць. Щоразу, коли я їй телефонував, у слухавці діялось одне і те ж: довгі гудки, що раптом змінювалися на короткі, наче їм уривався терпець; кінець кінцем вони теж кудись западали. Але я все одно набирав, вслухаючись, мов в азбуку Морзе, у порожнечу. Я дотепер зберігаю в пам'яті її давно знепотрібний номер. У мене добра пам'ять на цифри.

Згодом, коли вже все опинилося позаду, я довідався, що її батьки виїхали на Північ. Вони заробляли їй на хабар у медінститут, такса була відома кожному: п'ять тисяч карбованців, як вартість порядного житла. Отак просто взяли і виїхали — їх зовсім не хвилювали ні мої, ні її почуття. Могли би бодай поцікавитися. Я був у розпачі. Невже вона все знала, нічого мені не сказавши? Не попередивши. Про таке, напевно, не попереджається. Я у мій вік узагалі не думав, де і на кого колись учитимуся. Як вони могли отак взяти і вирішити замість неї? Замість нас обох?

По багатьох роках ми випадково зустрілися. По ній годі було сказати, щаслива вона чи ні. Мені раптом захотілося

якнайшвидше завершити розмову, все, що ми казали одне одному, було сповнене фальші; порожні речення, які нічого не означали, — ми були дорослими і чужими. Наче я зупинив незнайому людину, яка нагадала мені іншу, яку я колись добре знав. Не певний, чи хлопчачі симпатії, яких у такий вік безліч, доречно називати коханням, навіть такі серйозні, як ця. А що я хотів? Я й сам уже виглядав по-іншому. Тобі ж не спадає на думку бачити в усіх дорослих колишніх школярів? І мені теж.

Я, телепень, сідав і набирав. Знічев'я, з великої нудьги — убий, не знаю. На протилежному кінці ніхто не озивався. Я вслухався в довгі гудки, в яких бриніла надія, доки вони враз обривалися, змінюючись автоматною чергою, якою мене було вкотре розстріляно. Інсургент, який проміняв повстання на любов.

Мати хвилювалася, наче я вирушав у космос, а не до крамниці за рогом. Десять разів «Так», а тоді раптом змінювала своє рішення, її лице було спотворене ваганням і розгубленістю. Знаючи, що колись це настане, вона все одно була заскочена. Вибігши на балкон, вона продовжувала давати мені настанови, пояснювала, просила і жестикулювала, буцім я, хлопчик-солдат, йшов на війну, а не по хліб.

У цій крамниці досі хліб найсмачніший, хоча не такий, як колись. Але ж так було — від гарячих буханців пахло борошном, пшеницею, ланом. Принаймні, не розсипається. Зайду куди-інде, понюхаю — жодного запаху, ріжу — розпадається, мовби його зліплено із сипких крихт, як нас зі спогадів. Я замовляю половинку білого, і мені здається, наче від нього іде тепло. Я нікуди не кваплюся. Знайомих облич менше і менше — хтось виїхав, хтось змінив місце проживання, багато кого не стало, чимало квартир здаються.

Водій щоразу відкриває ті самі дверцята, нутро наповнене хлібом і батонами, дерев'яні основи правлять одночасно за полиці і ноші, продавчині перераховують буханці.

Як живе колишній двічі-прем'єр-міністр Віталій Масол.

Страждає на мерехтливу аритмію.

Має покоївку.

Отоварюється на ринку.

Їсти готує сестра.

На зиму купує два мішки соняшникового насіння.

Що він з ним робить? Цілу зиму смажить і лузає, чи що? Ми багато розповідаємо одне одному про дитинство. Інколи здається, це все, що ми можемо один одному розказати. Все, що було потім, ти знаєш так само, як я.

Вже пройшовши метрів сто, я згадав, що не купив масла. Хліб, намащений маслом. Людина, яка його має, — щаслива. Достатньо, аби прожити життя, не нарікаючи. Я зупинився в нерішучості. Як на пакетик масла, я вагався надто довго. Він усе ще складав картон. «Тату?» — вперше його так покликав. Я взагалі назвав так когось уперше. Коли він пішов від нас, мені було два з половиною роки. Мама казала, що перше своє слово я вимовив у три — я довго не починав говорити. Навряд, щоб для дитини в такий вік що-небудь складало ясність. «Я тобі допоможу, тату». Він підвів голову, його щокою котилась сльоза. Старий чоловік і я, давно вже не молодий. Я так і не купив тоді масла.

Мати ніколи не розповідала, чому вони розлучилися. Хіба дітей у таке втаємничують? Я не розпитував, а мати не пояснювала. Бували моменти, коли я, виростаючи без батька, дужче за все хотів вимовити це слово, проте не було нікого, до кого я міг би так звернутися. Здається, моя мама не мала жодних сексуальних стосунків, не кажучи про вітчима для мене. Пішовши якимось увечері на концерт зі співробітницею, мама ще кілька місяців спізнавала докори сумління, наче залишила вдома недоглянуте немовля. Її першим запитанням було: «З тобою все гаразд?». Зі мною все було гаразд, мені було чотирнадцять, настінний годинник показував щойно десяту. «Мій батько», — я заздрив тим, хто міг так сказати.

«Знову!» — зойкала мати й сідала, згорнувши руки, коли щось виходило з ладу. Ніщо не впливало на неї так, як дрібні побутові прикросі. Моя мати нагадувала його, що, акумулювавши достатньо енергії, самим лише зусиллям волі підноситься над землею. Моя мати також підносилася — ставала на табурет і вкручувала жарівку. До перегорілої вона ставилася так, наче та зрадила її. Вона до всього так ставилася — до паркетини, що вискочила з підлоги; до клею, на який посаджено деревину; до крана, який не намислив нічого кращого, як протікати; до ніжки дивана, що хруснула, наче на нього опустилася не

моя втомлена мама, а мамонт. Жодні глобальні виклики не розчавлюють так, як плечики, які береш, щоб повісити одяг, а вони ламаються.

Назад вантажівка привезла на одного пасажира менше. Мій брат мовби зійшов десь дорогою владнати щось, що останньої миті спадає на думку. Наче згадав про гостинці — для дітей і для жінки. Ми приїхали з мамою на похорон, і там, де я раніше проводив ціле літо, ми пробули два дні.

Найгірший проповідник — який не вірить у те, що каже. Я вірив. Я й зараз вірю — в дерево, яке навесні знову вкритється листям. Я йду, не потребуючи допомоги. Якщо доведеться, дибатиму на милицях. У нас із тобою значно менше, ніж тисячу років.

З якоюсь незбагненною невідворотністю мені раптом забракло минулого. Згодом я побував там, якась справа привела мене туди — не пам'ятаю, яка; якщо чесно — ніяка. Я ходив з розкритим путівником, вдаючи, ніби вивчаю архітектуру, хоча не було там що роздивлятися: паралелепіеди, що спиналися в нависле небо; розбиті, ще не встигли прокласти їх, доріжки; видзюгані бордюри — роздовбані, мов саме життя.

Той будинок, я непомільно впізнав його, відчувши, що це він, я не знаю, як тобі пояснити. Коли бригада покидала його, він ще пахнув бетоном і тиньком. Будівельна фірма наймала їх, некваліфікованих робітників, без трудової книжки і за нижчу, ніж у галузі, платню, зате готівкою та без затримок. Про правила техніки безпеки ніхто не дбав. Ночували в бараці, де не було ні води, ні світла. Півсотні чоловіків на тридцяти квадратах. Й ось я стояв перед шістнадцятиповерхівкою, наче там, де живу, їх, нічим не кращих, не досить. Мені хотілося закричати — щосили і по-тваринному. В мені волато одне-єдине, від якого не залишилося б каменя на камені, запитання: чи знають ті, котрі всередині, що будинок, перед тим як об нього розбили шампанське, омито людською кров'ю. Я не впевнений, чи на мій крик бодай хтось визирнув би у вікно. Місто не мало визначних пам'яток, недалеко від нього у війну форсували річку, ото й усе.

Звертання переходило від покоління до покоління — так само, як рік у рік вкривався маками та волошками сільський

схил, тоді як ми з мамою, відколи пам'ятаю, були на «ти». І мої однокласники, і всі зі своїми батьками. Лише до вчителів та сторонніх ми зверталися на «Ви». «Тато сплять», — їм, найстаршому з яких виповнилось сім рочків, було невтямки, чому такій великій кількості дорослих раптом цікаво, як їхній батько спить, їх же самих туди не пускали. «А довго тато спатимуть?» «А коли вони прокинуться?» «Тато візьмуть нас, правда?» В дитячому віці між смертю і воскресінням межа тонша, ніж у євангеліях. Те, що діялося, було для них частиною гри — загадкової і такої, що викликає острах. «Ти залишишся в нас, доки тато прокинуться?» Я не залишився.

«Візьми її, ти в нас учений». Цьоця взагалі не вклала в сказане яких-небудь емоцій, жести і слова мовби не належали їй, вона була не подібна до себе, механічно виконуючи заведене в таких ситуаціях.

«Острів скарбів» — так, ніби я жив, доки тримав у руках книжку — талісман, який мав би, але не допоміг моєму, як написано в ній (не конче саме в цій), кузенові. Її подарувала моя мати, як мене ще не було на світі, а мій двоюрідний брат входив у вік, коли починають самостійно читати. Стівенсон у російському перекладі. Мій брат перечитав її, мабуть, разів тридцять. Не знаю, чи траплялася йому ще якась, крім цієї, художня книжка. Ї ось вона поверталася туди, звідки прибула, не виконавши покладеної на неї місії. І я разом із нею. І моя мати. Мовби щойно зараз завершувалися мої нескінченні літні канікули, і мама приїхала власною персоною супроводити мене назад. Ми мовчали. Книжка в моїх руках була наче моя біографія — моїм минулим, до якого повертатимусь знову і знову. До самого міста ми не обмінялися з мамою жодним словом.

Чоловік, який одного дня оселився в однокімнатці сусіднього будинку... Якось ми зустріли його вдвох із матір'ю. Між ними щось відбулося — наче пробіг струм, від якого я, який перебував поблизу, отримав опіки. Я ще не знав і заледве здогадувався, що й до чого.

Вже було пізно, вже давно наш настінний годинник, оправлений у лаковане дерево з візерунком, що завершувався під циферблатом двома зчепленими кільцями, пробамкав

північ, а я чув, як мати схлипує у своїй кімнаті, що колись, у часи, про які я нічого не пам'ятаю, була їхньою спільною з батьком спальнею.

На роботу мама добиралася тролейбусом. «Іди вже і бережи себе», — відсилала вона мене похапливо, не бажаючи, щоб я був свідком її боротьби за місце всередині, в якій вона була приречена на перемогу. Коли ж усе-таки зазнавала поразки, їй тим більше не хотілося, щоб я опинився поруч. Поправивши берет і зачіску, вона стояла і готувалася до наступного раунду, в якому вже точно не мала права схибити.

Як ото гравець в розпачі робить ставку, тоді як краще було б утриматися, вона, якій не пощастило опинитися в салоні повністю, залишала там, наче візитку, руку, ногу чи бодай сумочку, з якою їздила на роботу, ніколи не розлучаючись, мов із частинкою себе, сполученою з рештою тіла елегантними, дещо потріпаними дужками. Водій не наважувався рушати, даючи моїй мамі час змиритися з очевидним.

Чоловік, який оселився в сусідньому будинку, — мій батько. Вони прагнули зближення, шукали шлях одне до одного, проте так і не знайшли. Мабуть, я був тим, хто мав би підтримати їх, але я й сам був добряче заплутаний і збентежений, мені виповнилося тоді п'ятнадцять.

Він завжди в тому самому костюмі — коли свято і коли складає, як оце допіру, картон з-під печива, борошна і макаронів. Усім до всіх байдуже — можливо, так на краще. Ніхто не встряє в чуже життя, не лізе з розпитуваннями та повчанням. Життя похапцем, а людина — істота, що метушиться, не маючи куди, якщо вдуматися, поспішати.

Як я був малим, мене ніхто не наганяв, хоча іноді я й отримував прочуханки за невиконані домашні завдання, дрібні проступки — споганену каструлю, в якій варив крем, поламану пральну машину, до якої мамі довелося викликати майстра. Каструлю я заховав, однак мати її відразу знайшла — відчинила дверцята шафи, куди місяцями не зазірала, заціпеніла, забувши, по що прийшла, і раптом побачила її, в якій заварний крем згорів разом з емаллю. Пралку я, зрозуміло, сховати не міг.

Каструлю так і не пощастило відчистити. Щоразу, коли в суботу, впоравши справи, мама вкотре, не полишаючи надії,

бралася відшаровувати її, я чув характерний звук — шурхіт моєї провини, що моментами скидався на жалісливий писк, її улюблений посуд, в який відтоді ми скидали недоїдки; їй хтось колись подарував його — здається, родичі, коли вони з татом одружилися.

Я не сказав би, що вони одружились зарано, двадцять три роки — зрілий вік. Чому народився саме я, а не хтось інший? Вони не могли передбачити, якою буде їхня дитина, в ті часи вони навіть не могли знати, хто народиться — хлопчик чи дівчинка. Життя колись було більшою таємницею.

Все виявилося доволі просто, я з'явився на світ у пологовому будинку на іншому кінці вулиці — в тому самому, де народилися наші діти. Перше слово, яке я сказав, було «уа», друге, до якого пролягло кілька років, — «мама», третє — «ти», оскільки сторонні до мене саме так зверталися. А потім — потім людина стає дорослою. «Ти», яким я був, виріс. Чому все так швидко? Якби хтось запитав мене, я охоче затримався б тут на сто і на двісті років. Тоді, може, й набридло б, однак не раніше.

Якось я узявся підраховувати, скільки разів ходив цією дорогою. Сто тисяч, двісті, мільйон? Якщо захотіти, дуже легко з'ясувати з похибкою в кілька сотень, а може тисяч разів, які, втім, ніщо, коли облік на порядки значніший. Як мінімум — раз на день звідти і раз назад. По п'ять, десять і більше, особливо в дитинстві.

Найгірше — брехня. Нескінченна брехня, в яку примушують вірити — дурманом, ошуканством, погрозами. Ми вчимо наших дітей важливим для нас ідеалам, тоді як дійсність — цілком інакша. Вони нам не простять цього. Передусім — ми собі цього не простили б, ти і я.

Страшно, коли немає перспектив. Та я й зараз упевнений — одного дня все зміниться. Так, я торочу це двадцять років. Можливо, потрібно ще двадцять — більше, ніж можна собі дозволити, великі зміни так швидко не стаються. Так, я знаю, тоді я помилився. Ми занапали нашу молодість у святій вірі, що два-три роки — і все буде по-іншому, докорінно зміниться, ми житимемо у вільному і справедливому світі. Якщо не можеш змінити життя суспільства, зміни своє власне. Мені це здавалося надто егоїстично. Ти й сама була сповнена сподівань.